

Людмила Щериля
(Чернівці)

ТКАНІ ВИРОБИ В СІМЕЙНІЙ ОБРЯДОВІСТІ НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ (кінець ХІХ–ХХ ст.)

Сімейне життя традиційно супроводжується різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі визначають окремі стадії розвитку сім'ї. Відповідно до природного циклу існування людини сформувався й комплекс сімейних обрядів (родильно-хрестильні, весільні, похоронно-поминальні), одним з невідмінних атрибутів яких виступають вироби домашнього ткацтва. У зв'язку з цим дослідження народного ткацтва як явища, тісно пов'язаного з духовною культурою, зокрема й сімейною обрядовістю, дозволяє розширити джерельну базу для реконструкції світоглядних уявлень народу та виокремлення в них архаїчних елементів, а також більш повно вивчити функціонування традиційних тканин у етнічній культурі.

Актуальність зазначеного питання зумовлене недостатнім рівнем дослідження та лише фрагментарними згадками в літературі кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Проблеми сімейної обрядовості порушено в працях дослідників кінця ХІХ ст.: В. Гнатюка [13], Р. Кайндля [14], Г. Купчанка [18], В. Шухевича [26], Х. Ящуржинського [27; 28]. Частково ця тематика розкрита сучасними науковцями: О. Никорак [23], О. Боряк [10], Г. Кожолянком [16], О. Кожолянко [17]. Проте цілісного дослідження ролі домотканних виробів у обрядовості населення Буковини й досі нема.

У цій роботі приділено увагу вивченню функціонально-сміслового значення тканинних виробів у сімейній обрядовості українців, румунів, росіян Буковини кінця ХІХ–ХХ ст.

У традиційних віруваннях українців, пов'язаних з родильно-хрестильною обрядовістю, домоткані вироби та ткацька сировина наділялися різноманітними функціями.

На Буковині переконані, що вагітній жінці не можна відмовити в якомусь проханні, бо, іншому разі миші або щури пошкодять щось із одягу людини, яка відмовила; якщо майбутня мати вкраде

що-небудь (квіти, фрукти, вовну та ін.), то дитина буде мати висип на обличчі або на грудях [16, 47]. На Путильщині вважали, що вагітній не можна переступати через крайку чи шнур, щоб дитині пуповина навколо шиї не обвилася [2, 1]. Для того, щоб уберегтися від злих очей, вагітна жінка одягала чоловічу сорочку [2, 2].

Приймаючи пологи, баба-повитуха намагалася через певні обряди та примовляння визначити характер майбутніх занять новонародженого. Так, коли народжувався хлопчик, пуповину відрізали на лезі сокири – “щоб був добрим теслею”, а коли дівчинка – на праннику або на берді [16, 54]. Якщо бажали, щоб у майбутньому народжувалися дівчата, то пуповину відрізали на кужелі-коживці. На Буковинській Гуцульщині, коли не хотіли більше мати дітей, пуповину перев'язували конопляною ниткою. Водночас, у рівнинній зоні Буковини існувало повір'я, що перев'язування пуповини конопляним повіском сприяє тому, що в майбутньому ще будуть народжуватися діти, а також, що дитина тоді буде добре зростати. Зав'язуючи пупок, бабка-повитуха використовувала магію слова, промовляючи: “Зав'язую тобі щастя, здоров'я, вік довгий, розум добрий”. Пуповину зберігали в скрині разом із ниткою-зав'язкою до того часу, коли дитина йшла до школи. Майбутній школяр мав розв'язати нитку: якщо це вдавалося зробити швидко і вправно, то це був знак, що дитина буде розумною та буде мати успіхи в навчанні й житті. Існувала приповідка: “Хто розв'яже пуп, тому розв'яжеться і ум” [1, 3].

Про народження дитини та її стать оповіщалося односельцям певним знаком на воротах подвір'я: повивальна бабка відразу після народження дитини виходила на вулицю і прив'язувала шматок домотканого полотна (народилася дівчинка), або ремінь з упряжі тягла (народився хлопчик). У селі Великий Кучурів зафіксовано звичай вивішувати після народження дитини рушник або ширинку (хустку): “Моша, яку кликали до породіллі, лишала на хвiртці знак: рушник – появилася парубок, ширинку – засвітилася дівка” [16, 55].

Після купання дитину загортали у випрану сорочку батька, з якої потім виготовляли пелюшки [2, 3]. За традицією дитину сповивали до шести місяців. Сповиту (спеленену) дитину перев'язували червоною

стрічкою. Як оберіг від зурочення, руку дитини на зап'ясті також перев'язували червоною стрічкою або ниткою.

Дивитися на новородженого мали право лише члени сім'ї матері. Існувало повір'я, що чужі люди можуть легко наврочити немовля, і воно тоді буде неспокійним, буде погано спати, їсти й т. ін. Якщо до хати, де розроджується жінка, мав прийти хтось сторонній, то ліжко породіллі відгороджували рядниною [16, 53].

На Гуцульщині існував звичай "відпускати повитуху". На другий-третій день після пологів, коли мати дитини встає до виконання легкої роботи, відбувається обрядодія, за якою породілля тричі зливає повитусі воду на руки, миє їх і обтирає рушником. Баба-повитуха з породіллею беруться за руки над дитиною та просять одна в одної вибачення за болі й муки пологів. Після частування родичами породіллі баба покидає хату, забираючи, як дарунок, рушник, яким їй обтирали руки [16, 53].

У селах Прутсько-Дністровського межиріччя обов'язковим дарунком було два аршини домотканого полотна, хліб та цукор. Шматок полотна на пелюшки та щось із їжі несли на родини [16, 55].

Обов'язковим атрибутом хрестин є кумівські свічки та крижми. Кожен кум готує крижму – шматок білого полотна, покривало або скатертину.

У традиційному весільному обряді, який складається з трьох умовних циклів – передвесільного, власне весільного й післявесільного, чи не найважливішу символічно-етичну роль відігравав рушник. Він не лише вказував на працьовитість дівчини, її естетичний смак, але й уособлював чистоту почуттів між подружжям, з'єднував у міцні родинні стосунки сім'ї нареченого та нареченої.

У буковинському селі під час сватання дівчина на знак згоди виносила два рушники і пов'язувала старостів. Старости кланялися й казали: "Спасибі батькові і матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу навчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала. Тонко пряла і гарні рушники придбала". На Путильщині на заручинах дівчина перев'язує старшого старосту рушником через груди навхрест і вішає йому на груди сирний калач. Мати подає рушники старостам, а ті перев'язують так само молодих [23, 197]. Етнографічні матеріали засвідчують, що обрядове

зв'язування наречених і родичів рушниками на заручинах було характерним для усієї України [26, 556].

Широко використовувалися ткани вирази й під час запрошення на весілля. У с. Черешенька Вишницького району в п'ятницю після обіду в молодого (молодої) збираються дружки (дружки), молодь. Кожен дружба (дружка) приходять із двома калачами, зав'язаними в білу плятину (хустинку). Дружба (дружка) розв'язує хустку, просить молодого (молоду) прийняти їх. Після щедрої гостини вони вирушають просити на весілля. Мати молодого (молодої) дає їм по калачеві. Кожен протягує через отвір у калачі білу хустку й бере в праву руку [23, 197]. У деяких селах (Малинці, Грозинці), коли йдуть кликати на весілля, то дружки з ватажелями несуть горілку й калачі, а молодий чи молода несуть невеликі чарки, перев'язані червоними стрічками, які, мабуть, виконують захисну функцію.

У с. Витилівка запрошений бере рушник, який має за звичаєм подарувати молодому після запрошення, і промовляє: "Дякуємо батькові, мамі і тобі, що ти нас запрошуєш на весілля". Дарує молодому рушник: "Бери, це тобі на першого господаря" [23, 199].

Загалом господарі перед виходом молоді з хати дарують їй дарунки, зазвичай шматки полотна, рушники, курку чи хліб, які забирають дружки молоді, що з нею ходять. У Шипинцях господиня, дякуючи за запрошення, дарувала молодій повністю на сорочку молодому.

Хто не мав змоги бути на весіллі в перші дні, йшов на похліблення та ніс із собою один з подарунків: домотканий рушник, сувій полотна, глиняний посуд та ін.

Своєрідним знаком виступає повісмо, яке молода (с. Ставчани) носить і пов'язує на воротах у тих людей, яких не було вдома, щоб вони знали, що їх приходила запрошувати молода на весілля.

Оберегову роль виконували ткани вирази під час випікання короваю: як коровайниці, так і всі, хто торкався до короваю, робили це через рушник або хустину. Лише при розподілі короваю в кінці весілля його брали в руки без хустинок молоді або батьки.

Аналогічну функцію виконують тканини в обряді вінкоплетіння. На Сторожинеччині барвінок рвали за допомогою

нової хустинки через спеціальний калач. На Хотинщині барвінок рвали в нову червону хустку.

У передгірних селах Буковини під час плетіння вінка мати молодої бере тонку голку та червону нитку і, не зав'язуючи вузлика, шиє вінок. На Глибоччині матка голку бере не голою рукою, а новою хустинкою. На Гуцульщині вінок молодій і молодому шили однією довгою ниткою, якої повинно було вистачити на два вінки. За звичаєм це робиться для того, щоб їх життя було зв'язане однією дорогою, як ціла нитка, якою шили вінок. На Буковинському Поділлі перед початком шиття барвінку міряють нитку. Вона має бути довжиною від лівого переднього кута хати до одвірка дверей. Цю нитку не можна обривати, а пошивши вінок, залишки нитки вимотують і пришивають із внутрішнього боку вінка [17, 195].

У хаті, де відбувалося весілля, рушники, крім вагомої декоративної, здійснювали важливу обрядову функцію. Часто під час весілля в хаті молодої ікони обвішували рушниками, що їх виготовила наречена. На Новоселиччині біля хати, де мало відбуватися весілля, вивішували обереговий рушник, який забезпечував добру погоду на весіллі.

На Гуцульщині під час розплітання коси молодій на голову батьки клали барвінковий вінок, потім дві хустки з тороками, які прикривалися зверху рантухом. Рантух (довжиною – 3 м і шириною – 70–80 см) виготовляли з білої тканини. Це полотно впоперек було складено в складки – гофри. Потім складали полотно рантуха вздовж у вісім смуг одна над одною та прикріплювали до хусток. На рантух чіпляли різнокольорові стрічки, які звисали разом із хустками нижче від стану дівчини [17, 125].

Можливо, саме як відгук апотропейної функції тканини, на Гуцульщині побутовав весільний обряд прощання нареченої (або нареченого) з батьками та рідними перед шлюбом, коли брат тричі обводив навколо столу молоду з друзками (або старший дружба молодого з друзками), які трималися за рушнички-хустинки – своєрідне вираження віри в захисну силу кола, яке народна магія традиційно спрямовує проти нечистої сили, пошесті та інших бід.

У буковинській частині Гуцульщини до кінця ХІХ ст. зберігся звичай, за яким

перед вирядженням молодих до церкви на вінчання вся рідня сідала на довгу лавку, коліна покривали сувоєм полотна, а кожному на коліна клали хліб і просили благословення для молодих. Цей обряд засвідчує віру в опіку роду, його життєву силу, яка могла передаватися (через контактну магію) на ткани вироби. Користування ними сприяло нареченим у їхньому подружньому житті [26, 193].

Важливим етапом весільної обрядовості є благословіння – проща, під час якої молоді стають на коліна на рушник. У селах Топорівці, Рідківці – на подушку, що лежить на застеленому налавником сіні.

З рушником неодмінно пов'язаний акт шлюбного церковного церемоніалу, що відбито в народній термінології “стати на рушник”. Постелений під ноги молодим, він вважався символом благополуччя, достатку і щастя. Перед престолом весільний рушник розстелюють вінчальні батьки. Під рушник прийнято класти певну суму грошей. Однак, найвірогідніше, звичаю застеляння рушника передувала первісна традиція покривання полотном (сувоєм чи куском) у вигляді рушника [5, 7]. За етнографічними даними, з різних регіонів України “у давнину під ноги молодим при вінчанні стелили переважно кавалок білого полотна”.

На Вишниччині, коли молода повертається зі шлюбної церемонії, від воріт і до порога їй простилали під ноги біле полотно, по якому наречена йшла до рідної світлиці: це ніби перша символічна сторінка великої книги її життя, на якій вона залишає свої перші сліди, роблячи перші кроки в сімейному житті. Першим у дім молодого заходить кодаш, який вдаряє в одвірки дверей навхрест хусткою, в якій зав'язано повно грошей – щоб молоді жили багато.

В обрядовості українців збереглися рудименти язичницьких вірувань, згідно з якими подушки наділяли особливими магичними властивостями [26, 201]. Так, під час обряду покривання молодої за столом молодому кладуть на коліна подушку, на яку сідає молода. Навпроти стола стає дружба і на двох палицях тримає весільну хустку, яку кладе молодій на голову [3, 38]. Накривши обох молодих, стискає їх із двох сторін – щоб добре трималися в житті. Після цього зв'язує палиці нитками й кидає їх на щастя через хагу.

На знак того, що молода прийшла до молодого чесною, на браму молодий клав

віночок із барвінку, в який вплетено кетяги калини або червону стрічку, а матка перев'язувала всім присутнім руки червоною ниткою.

Проводжаючи дочку до її судженого, мати молодій дає їй два зв'язаних хустиною калачі й подарунки для родичів молодого: скатертину, клубок червоних ниток. У селах Буковинського Передгір'я та Прутсько-Дністровського межиріччя під час забирання молодій мав місце й обряд забирання дзестрі – приданого нареченої (подушки, верети, покривала, килими, одяг) у скрині. Скриня була влаштована таким чином: зліва всередині скрині була невелика переділка-прискринок для намиста, ширинки, хустинок; під прискринком зберігалися сорочки святкові й буденні, правіше у скрині вкладали горботки, полотно, потім – рушники, пояси-коланчики та байорки, а зверху все накривали килимом, налавниками, веретами.

Під час обряду повниці мати кладе на стіл дерев'яну миску, а зверху білу вовну, яку посипає пшеницею та прикриває шовковою хусткою, поверх неї кладе сирний калач, а посередині калача – порцію (келіх). Після повниці мати подаровані гроші з вовною та пшеницею зсипає в хустку й зав'яже вузлик. Тим вузликом обтирає обличчя спочатку синові (дочці), а потім усім присутнім. Потім кладе той вузлик синові (дочці) за пазуху [4, 10]. Вовна використовується в обрядах після шлюбу та під час повернення додому – мати молодому за пазуху кладе білу вовну: “Щобисте оброслі (багаті) були як вівця, а тепло аби вам було, як вовна тепла”.

Ліжник, як і полотно, рушник та інші тканини, відігравав важливу символічно-магічну роль у весільних обрядах гуцулів. Сидячи перед іконами на лавці, застеленій ліжником, батьки благословляли молодих до шлюбу. Молоді при цьому стояли на розстеленому на підлозі ліжнику. Поріг, біля якого батьки з хлібом і сіллю проводжали молодих до шлюбу та зустрічали їх після вінчання, теж застелявся ліжником. Таким чином, вовняний ліжник був своєрідним символом достатку, благополуччя, виконував оберегову функцію [26, 55].

Коли в хаті з'являлася невістка, їй у вівторок родина молодого “передавала стіл”. Застеливши його своєю скатертиною (знак того, що свекрушині руки відтепер можуть спочивати від печі, бо з'явилися

молоді, тобто ритуал приєднання до нової сім'ї), вона викладала на стіл усе, що змогла спекти й зварити. Якщо родина молодого була задоволена смаком приготованих страв, то на похліблення до невістчиних батьків дарували скатертину.

Наведений матеріал засвідчує, що виробу народного ткацтва, а разом з ними нитки та вовна використовувалися українцями Буковини під час усіх етапів весільної обрядовості.

Поховально-поминальна обрядовість має цілий комплекс уявлень і обрядодій (уявлення про смерть, оповіщення людей про смерть людини, утримування тіла померлого до часу поховання, відвідування небіжчика, релігійна відправа панахиди та супровід священиком до кладовища, поминання покійника), а також певні особливості залежно від віку померлого, його майнового та сімейного стану.

У багатьох місцевостях, зокрема на Буковинській Гуцульщині, був звичай передодягати людину перед початком агонії в чистий білий одяг і застеляти їй чисту постіль [11, 212].

Традиція передбачала одягання мерців обов'язково в чистий новий найкращий одяг. За даними В. Гнатюка, в с. Молодії “неодружених людей одягають, як до шлюбу, а жонатих і замужніх або тих, що були такими, вбирають, як на забаву” [13, 348]. У с. Самушині Заставницького повіту покійника завжди одягали в чистий білий одяг, у с. Раранчу Чернівецького повіту в чисту святкову сорочку, крайку, черевики й кучму, старшим жінкам поверх сорочки одягали фату та рушник на голову [13, 363].

Похорон неодружених людей мав свої особливості, які стосувалися й одягу. У с. Молодії Чернівецького повіту тіло дівчини одягали у вишиту сорочку, у ріклю або зубон (манта), оберізували поясом, який обв'язували баріжом (рідко тканина хустина кукурудзяного кольору) чи коланом (бавовняний баюр). До баріжа чи колана причеплювали тулпан (велика зелена вовняна хустина). На плечі клали велику шовкову хустину з тороками. Одразу після смерті шили взуття з грубого нового полотна [13, 348].

Тіло парубка одягали в сорочку й портяниці, підперізували поясом, на якому пришиливали ширинку. На шию зав'язували чорну хустку (басму), на го-

лову клали шапку (кучму), на ноги взували капці з полотна.

У народній свідомості буковинців діти віком до семи років вважалися ангелами, а тому тіло померлої дитини одягали в довгу сорочку, яку розривали спереду, щоб зручно було літати. Голову завивали в овечу вовну, що символізувало невинність дитини [16, 355].

Старші люди зазвичай готували одяг для похорону заздалегідь самі.

На Буковині, як і в інших етнографічних зонах України, зокрема Поліссі, існував звичай класти в домовину запасний одяг, спалювати постіль і одяг померлого [12, 29].

Суттєву роль у поховальній обрядовості відігравали й ткани вироби інтер'єрного призначення. Лавку під вікном застеляли налавником, клали в куті дві подушки під голову і одну під попереk. На подушки клали покійника, якому в праву руку ставили свічку й хусточку. Якщо ж тіло клали на стіл, то він попередньо накривався скатертинами таким чином, щоб вони звисали з усіх боків.

На дно труни стелили шматок полотна. Тіло покривали полотном, переважно від шиї до ніг. На Заставнівщині померлих чоловіків покривали полотном, жінок – рушником; парубків, дівчат і дітей – хустиною. На думку Г. Маслової, очевидно, це трансформована форма архаїчного, поширеного в багатьох народів звичаю загортати небіжчика в полотно [19, 95]. Таке загортання в полотно згодом замінили на застеляння полотном, скатертинами, рушниками (мабуть, пов'язане з очисною дією цих тканин). У світоглядних уявленнях наших предків очищення покійника й середовища навколо нього при похованні потрібні були для того, щоб не осквернити землю і не викликати її гніву (уберегти себе від заморозків, засухи, що були причиною неврожаю і голоду) [23, 565].

Значну роль у поховально-поминальній обрядовості відігравав рушник. По смерті прибивали до стін у куті над катафалком рушник, розпростертий до землі, і знімали після другого поминального обіду. Буковинці вірили, що душа відпроваджує покійника до труни, повертається до помешкання і сідає на рушник. У народній свідомості рушник – місце, де очищується і спочиває душа перед дорогою в потой-

бічний світ, оскільки очищення є необхідним ритуалом для переходу.

І досі на території Буковини, як загалом в Україні, існує звичай – у хаті, де лежить тіло покійника, завішувати вікна й дзеркала рушниками чи скатертинами.

Магічно-захисні функції скатертини та рушника (як матеріалу з хрещатим переплетенням ниток – хрест-захист) спрямовані на відновлення межі між “тим” і “цим” світом, що тимчасово порушується фактом смерті. Завішування скатертиною дзеркал є наслідком вірувань у небезпечність самого акту смерті, коли порушується межа між потойбічним світом і світом живих, оскільки дзеркало (як і вікно, поріг) у народному уявленні виступало одним із “каналів” у потойбічний світ. Якщо ж цього не зробити, то небіжчик може перетворитися у вовкулаку, буде приходити з “того” світу і шкодити людям [23, 564].

Магічними властивостями наділяли буковинські гуцули рушник, яким обтирали обличчя покійника вранці перед похороном. Таким рушником не міг ніхто обтиратися, бо це могло накликати біду на душу тієї людини, яка ним користувалася.

Якщо помирав бідняк, то відвідувачі йшли до нього з “приносом” – свічки, шматок полотна, борошно.

Ноші, на яких переносили небіжчика, вкривали гарним налавником і прив'язували хустинки, які були своєрідною платою за труд людям, що несуть труну. У разі, якщо погода була несприятливою і тіло везли волами, кожному воліві до рогу прив'язували хусточку. Хустинки також прив'язували до хоругв. Священику давали в руки свічку з хустиною. На труну, коли несли до церкви, клали шматок полотна, який потім давали священику. На воротах, мостах і церковній брамі клали кусок полотна або хустину (кладка для померлого), зверху хліб і свічку і через це переносили труну та йшли далі. Ці речі брав хтось чужий як поману [13, 351].

Існували певні звичаї, пов'язані з використанням тканих виробів, що спрямовані на забезпечення щасливої долі живих людей. Наприклад, родичі та чужі брали міру від мерця – міряли його шнурком, який ховали, вважаючи, що зможуть прив'язати до себе щастя. У Чернівецькому повіті побутовав звичай красти свічку, при якій помер небіжчик, і хустину, якою прив'язували верхню щелепу до нижньої

(щоб тіло застигло із закритим ротом) – вірили, що ці вкрадені предмети “затуманюють ворогів” [13, 352].

У с. Молодії зафіксовано уявлення про упирів, за яким у разі, якщо померла нехрещена дитина, за поману потрібно дати кусок полотна (крижму), і дитина вихреститься на “тому” світі. Якщо нехрещена померла дитина до семи років не отримала крижму, то вона перетворюється на пташу, літає по світу і кричить: “Хреста”. Хто чує це прохання, повинен, перехрестившись, вкинути в ту сторону хустинку або кусок полотна [13, 357].

Ткани вироби слугували також і платою за певну роботу. Так, люди, які обмивали тіло, за свою працю отримували по рушнику або хустині чи щось з одягу померлого. Гробарі в день похорону отримували рушник – помана за небіжчика. За поману відрізався шмат із сувою полотна, яке виткано з нового врожаю конопель чи льону. Рушник разом зі свічкою та калачем давали як поману після поминального обіду.

Вищенаведений матеріал засвідчує, що вироби народного ткацтва, а поряд із ними нитки та вовна використовувалися населенням Буковини під час усіх етапів сімейної обрядовості. Народні тканини (полотно, рушники, скатертини, хустини, перемітки) здавна були одними з найважливіших, наділених особливим функціонально-смысловим значенням атрибутів у родильно-хрестильній, весільній та поховально-поминальній обрядовості. Символічне значення ритуальних тканин відображено у весільних обрядах із використанням рушника, який виступає універсальним магичним оберегом, символом єднання, подарунком. У поховально-поминальній обрядовості ткани вироби українців Буковини виконували функцію символічної плати за виконану роботу, жертвовної речі, оберега. Ткани вироби, зокрема полотно, рушники, були символами, які, завдяки хрещатій структурі, сприймалися як непроривний кордон між людським і потойбічним світом.

1. Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (2000, Т. 15).

2. Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (2001, Т. 31).

3. Науковий архів Чернівецького музею

народної архітектури та побуту. Звіти про етнографічні розвідки в селах Кіцманського району за 1987–1989 рр.

4. Науковий архів Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Звіти про етнографічні розвідки в селах Кіцманського району за 1991 р.

5. Науковий архів Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Звіти про етнографічні розвідки в селах Кіцманського району за 1994 р.

6. Науковий архів Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Звіти про етнографічні розвідки в селах Путильського району за 1993 р.

7. Науковий архів Чернівецького музею народної архітектури та побуту. Звіти про етнографічні розвідки в селах Сторожинецького району за 1989 р.

8. *Агафонова Т.* Некоторые аспекты функционирования одежды в семейной обрядности украинцев Юго-Западной Украины конца XIX – первой половины XX века // Матеріали Другої всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців “Національні та етносоціальні процеси в Україні”. – Чернівці, 1997. – С. 125–128.

9. *Беньковскій И.* Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и верованию народа // Киевская Старина. – 1896. – Т. LIV. – С. 229–261.

10. *Боряк О.* Ткацтво в обрядах і віруваннях українців (середина XIX – початок XX ст.). – К., 1997.

11. *Вовк Хв.* Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995.

12. *Гаврилюк Н.* Традиционная погребальная обрядность Полесья в сравнении с Карпато-Буковинской зоной // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. – М., 1985. – С. 28–30.

13. *Гнатюк В.* Похоронні звичаї й обряди // НТШ. Етнографічний збірник. – Л., 1912. – Т. 31–32. – С. 133–424.

14. *Кайндль Р.* Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці, 2000.

15. *Карпова О.* Знаковость прядения (ткачества) в свадебной обрядности украинцев // Третій міжнародний конгрес українців: Доповіді та повідомлення. – Х., 1996. – С. 48–50.

16. *Кожолянюк Г.* Етнографія Буковини. – Чернівці, 2001. – Т. 2.

17. *Кожолянюк О.* Запрошення на весілля як елемент весільної обрядовості населення Буковини кінця XIX – початку XX ст. //

Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2004. – Т. 2 (18). – С. 192–204.

18. *Купчанко Г.* Некоторые историко-географические сведения о Буковине. – К., 1875.

19. *Маслова Г.* Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах 19 – нач. 20 вв. – М., 1984.

20. *Мельничук Ю.* Семантика українського вишитого рушника // Народне мистецтво. – 2005. – № 1–2. – С. 59–65.

21. *Никорак О.* Деякі аспекти сакральної функції тканин у традиційній культурі українців // Матеріали V Міжнародного конгресу україністів. Історія. – Чернівці, 2004. – Ч. 2. – С. 521–525.

22. *Никорак О.* Сучасні художні тканини українців Карпат. – К., 1988.

23. *Никорак О.* Українська народна тканина XIX–XX ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. – Л., 2004.

24. *Постолаки Е.* Молдавское народное ткачество. – Кишинев, 1987.

25. *Сидорович С.* Художня тканина західних областей УРСР. – К., 1979.

26. *Шухевич В.* Гуцульщина. – Ч. 2. – Верховина: Гуцульщина, 1997.

27. *Ящуржинській Хр.* Остатки языческих обрядовъ, сохранившиеся въ малорусскомъ погребеніи // Киевская Старина. – 1890. – Т. XXVIII. – С. 130–132.

28. *Ящуржинський Х.* Причинки до пізнання культу предків на Україні // Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – 1912. – Т. СІХ (109). – С. 5, 6.

Людмила Єфремова
(Київ)

ВОЯЦЬКІ ПІСНІ: КАТАЛОГІЗАЦІЯ, ДИНАМІКА ЖАНРОУТВОРЕННЯ, РОСІЙСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКІ ВПЛИВИ

Соціально-побутова лірика та епіка тісно пов'язані з родинно-побутовою та значною мірою базуються на ній. Часто соціально-побутові та родинно-побутові пісні за тематикою та сюжетами перетинаються так само, як і окремі фольклорні твори різних підрозділів соціально-побутового фольклору. Так, теми розлуки закоханих, чоловіка та жінки, батьків і дітей притаманні як для творів родинно-побутової, так і соціально-побутової лірики. Козацькі пісні часто трансформуються в чумацькі або рекрутські та навпаки. Наприклад, пісня “Ой п'є козак, п'є” з козацької перетворюється на чумацьку “Ой п'є чумака, п'є” або на бурлацьку “Ой п'є бурлак, п'є”. Отже, одна й та ж пісня може мігрувати з одного жанрового підрозділу в інший. Подібне явище спостерігаємо також, коли, наприклад, чумацька балада вміщена в підрозділі “Чумакування” у каталозі та збірнику балад ¹, в той час, як її варіанти складають помітний розділ у збірнику чумацьких пісень ².

Козацькі пісні є одним із найменш вивчених та суперечливих щодо своєї класифікації масивів української народної пісенності. За характером образності, емоційною насиченістю, багатством символіки, поетичними особливостями козацькі пісні близькі до переважної більшості ліричних пісень. Відтворення козацького побуту, військового оточення козака як основної дійової особи козацьких пісень, героїчні мотиви наближають їх до історичної пісенності. Тому невипадково, що до збірників історичних пісень нерідко потрапляють козацькі пісні й навпаки. Часто козацькі пісні виконавці трансформують у чумацькі, рекрутські, солдатські тощо.

Козацькі пісні, як окремий підрозділ українського пісенного фольклору, об'єднують значну кількість фольклорних творів соціально-побутової тематики про життя й походи, нелегку долю та побут українського козацтва в умовах